

ФАРМИРАВАННЕ МАЎЛЕНЧАЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЧАГА ПЕДАГОГА

А.Г. Міхалевіч, Н.Р. Мордас

БДПУ імя М.Танка (Мінск)

Паспяховае авалоданне педагагічнай прафесіяй немагчыма без авалодання культурай маўлення і культурай наогул. Камунікатыўная культура настаўніка пачатковых класаў, заснаваная на маўленчай культуры, у рэшце рэшт вызначае патэнцыял усёй сістэмы адукацыі, меру яе ўздзеяння на развіццё асобы маленькага вучня. Змест прафесійнай дзейнасці сучаснага педагога прад'яўляе да яго шэраг спецыфічных партабаванняў, якія прымушаюць выкладчыкаў вышэйшых навучальных педагагічных устаноў і саміх студэнтаў развіваць пэўныя асобасныя якасці, прафесійна значныя, неабходныя і абавязковыя.

У цяперашні час праблема авалодання пісьменным, сапраўды культурным маўленнем з'яўляецца асабліва важнай і актуальнай для тых, хто карыстаецца словам як асноўным інструментам сваёй прафесіі і у першую чаргу для педагогаў, чыё маўленне не толькі галоўная прылада прафесійнай дзейнасці, але і ўзор, які асэнсавана ці неасэнсавана засвойваецца, заўсёды ў той ці іншай ступені ўспрымаецца вучнямі, а значыць, непазбежна імі тыражыруецца і распаўсюджваецца.

Сучасная пачатковая школа патрабуе ад паспяховага педагога не толькі высокага прафесійнага ўзроўню, не толькі ўмення стварыць камфортны клімат у вучэбна-выхаваўчым працэсе, але і валодання высокім узроўнем маўленчай культуры. Сутнасць паняцця “маўленчая культура будучага педагога” можна ахарактарызаваць як сацыяпедагагічны феномен і разглядаць яго як магчымасць выкарыстоўваць моўныя сродкі (лексіку, граматыку, фанетыку і інш.) у розных умовах зносін у адпаведнасці з мэтамі і зместам маўлення для наладжвання ўзаемаразумення з вучнямі, іх бацькамі і калегамі. Можна канстатаваць, што інварыянтнай складальнай агульнай і прафесійнай культуры будучага педагога з'яўляецца менавіта маўленчая культура, без якой немагчыма паспяховае авалоданне педагагічнай прафесіяй.

Культура мовы будучага педагога ўключае ўсе кампаненты моўнай дзейнасці, сярод якіх найбольш значнымі лічацца этычныя і камунікатыўныя. Камунікатыўныя якасці маўлення – правільнасць,

дакладнасць, лагічнасць, чысціня, дарэчнасць, выразнасць і багацце (разнастайнасць) -- з'яўляюцца праяўленнем маўленчай культуры непасрэдна ў зносінах, дапамагаюць правільна іх арганізаваць і зрабіць больш эфектыўнымі. Так, правільнасць маўлення прадугледжвае адсутнасць у ім парушэнняў агульнапрынятых, агульнаабавязковых нормаў літаратурнай мовы. Адною з прычын такіх парушэнняў у маўленні будучых настаўнікаў пачатковых класаў з'яўляецца моўная інтэрферэнцыя, што нязменна прысутнічае ў маўленні асоб, якія валодаюць дзвюма мовамі. Ва ўмовах афіцыйнага білінгвізму ў нашай краіне, масавых кантактаў рускай і беларускай моў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця паўсюдна адбываецца іх узаемны ўплыў і ўзаемапранікненне на розных узроўнях (так званая інтэрферэнцыя) у той ступені, у якой дазваляе іх унутраная структура як блізкароднасных моў.

Аналіз з'яў інтэрферэнцыі паказвае, што яна можа праяўляцца на ўсіх моўных узроўнях і ва ўсіх моўных аспектах – на любым участку кантактуючых сістэм, дзе маюцца структурныя разыходжанні. У адпаведнасці з гэтым у лінгвістыцы вылучаюцца наступныя яе тыпы: графічная, арфаграфічная, фанетычная, лексічная, марфалагічная, фразеалагічная, граматычная; моўная: стылістычная, нарматыўная, узуальная; камунікатыўная: тэматычная, сітуацыйная; экстралінгвістычная: рэаліі, мова жэстаў, немаўленчыя паводзіны, ідэалогія. Больш падрабязней спынімся на фанетычнай інтэрферэнцыі.

Фанетычныя сістэмы рускай і беларускай моў маюць шмат агульных рыс: наяўнасць карэляцыі палатальных і велярызаваных, звонкіх і глухіх зычных, скарачэнне складу галосных гукаў у ненаціскавой пазіцыі; наяўнасць асіміляцыі зычных па глухасці-звонкасці, свісцячых-шыпячых і г.д. Аднак разам з адзначанай агульнасцю фанетычных сістэм дзвюх блізкароднасных моў існуюць шматлікія адрозненні, якія і з'яўляюцца першапачатковай прычынай фанетычнай інтэрферэнцыі. Так, у рускай літаратурнай мове ўжываецца мяккая і цвёрдая фанема [р], а фанема [ч'] рэалізуецца толькі ў мяккім гуку. Арфаэпічныя ж нормы беларускай мовы патрабуюць толькі цвёрдага вымаўлення гукаў [р] і [ч]. У выніку ўздзеяння фанетыкі рускай мовы студэнты-педагагі вымаўляюць у беларускіх словах мяккія гукі [р'] і [ч']: [р'э]флекс, [ч']алавек, што з'яўляецца грубым парушэннем арфаэпічных нормаў. Даволі часта сустракаецца вымаўленне выбухнога [г] замест адпаведнага фрыкатыўнага заднепаднябеннага гука: [г]рамадзянін. Практыка паказала, што гэтыя розныя па артыкуляцыі гукі

не выкарыстоўваюцца ні для адрознення слоў, ні для стылістычнай дыферэнцыяцыі мовы, што і з'яўляецца яркаватым прыкладам фанетычнай інтэрферэнцыі. У маўленні будучых настаўнікаў пачатковай школы таксама адзначаецца шэраг асаблівасцей вымаўлення, абумоўленых рознымі характарам рэалізацыі адносна ідэнтычных з пункту погляду фаналогіі гукаў беларускай і рускай моў. Уплыў беларускай мовы перш за ўсё назіраецца ў вымаўленні рускіх мяккіх зубных [д'] і [т']. У фанетычнай сістэме беларускай мовы ім адпавядаюць прэднепалатальныя прэдарсальныя [дз'] і [ц']. У выніку інтэрферэнцыі замест рускіх гукаў [д'] і [т'], якія вымаўляюцца з лёгкай фрыкацыяй, але без пераносу асноўнай артыкуляцыі ў палатальную зону, студэнты-білінгвы, гаворачы па-руску, вымаўляюць значна палаталізаваныя беларускія гукі [дз'] і [ц'] : [дз']e[ц']и, [ц']ихо.

З другога боку, уздзеянне рускай мовы на беларускую мае вынікам вымаўленне цвёрдых зубных [с], [з] у пазіцыі перад наступным мяккім зычным (акрамя г, к, х) замест палатальных [с'] і [з'] (асіміляцыйная мяккасць): *магчыма[с]ць, [с]цвярджаць* -- *магчыма[с']ць, [с']цвярджаць*. Гэтай жа прычынай тлумачыцца вымаўленне санорнага цвёрдага змычна-праходнага насавага гука [н] перад наступнымі мяккімі свісцячымі [з'], [с'], [дз'], [ц'] : замест *ка[н'с']пект, ма[н'ц']ёр*, як патрабуюць арафаэпічныя нормы беларускай літаратурнай мовы, вымаўляюць на ўзор рускай: *ка[нс]пект, ма[н]цёр*. Характэрнай асаблівасцю вакалізму беларускай мовы, як вядома, з'яўляецца ярка выражанае яканне. Згодна з арафаэпічнымі нормамі гэтаму правілу падпарадкоўваецца вымаўленне прыназоўніка *без* і часціцы *не* ў пазіцыі перад словам з націскам на першым складзе. Як вынік уплыву рускай арафаэпіі можна разглядаць беларускамоўнае вымаўленне тыпу [б'э]з бацькі, [н'е] чуезамест [б'а]з бацькі, [н'а] чуе.

Асобна неабходна адзначыць характар вымаўлення зубных [д] і [т] у словах іншамоўнага паходжання: пад уздзеяннем фанетыкі рускай мовы ў большасці запазычаных слоў памылкова ўжываюцца палатальныя гукі [дз'] і [ц'] замест велярызаваных [д] і [т]: *апла[дз'] ісменты, [ц']еатр*.

З фаналагічна істотных адрозненняў важнай асаблівасцю беларускага маўлення педагогаў-білінгваў з'яўляецца недастаткова паслядоўная рэалізацыя характэрных для беларускай мовы фанетычных з'яў--эпентэзы: *ды[а]гностыка (ды[ја]гностыка)*; пратэзы: [ ]учэбна-выхаваўчы (*[в]учэбна-выхаваўчы*); дыярэзы: *абла[стн]ы (абла[сн]ы)*; асіміляцыі па

спосабе ўтварэння : *све[т]чыць (све[ч]ыць)*; прыпадабненне шыпячых да свісцячых: *на до[ш]цы (надо[с]цы)*.

Такім чынам, мэтай вучэбна-выхаваўчага працэсу ў педагагічным універсітэце разам з падрыхтоўкай высакласнага спецыяліста, які валодае дастатковай ступенню прафесійнай кампетэнцыі, павінна стаць рознабаковае развіццё асобы з маральна-цэнаснай матывацыяй паводзін ва ўсіх сферах жыцця і дзейнасці, з добра сфарміраванай камунікатыўна-маўленчай культурай, якая выступае ў якасці асновы прафесійнай этыкі і аднаго з фактараў сацыяльнай і прафесійнай самарэалізацыі настаўніка.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ